

Article History

Received / Geliş
20.07.2017

Accepted / Kabul
24.07.2017

Available Online / Yayınlanma
15.08.2017

ON REEVALUATION OF THE TERM STRANGER IN CASE OF REFUGEE PROBLEM

YABANCI KAVRAMININ SIĞINMACI SORUNU ÖRNEĞİNDE YENİDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE¹

Halil ÇAKIR²

Abstract

The conflicts in the Middle-eastern countries caused massive groups of population to relocate. The most observable sample of this situation is that millions of escaping people from the Syrian civil war refugeeed to other countries, especially Turkey. Since it is quite new that such large populations of people became a subject for international migration, it sociologically caused the host countries to have social acceptance problems. In Turkey, the sociological studies conducted on the mentioned situation applied different conceptualisations. One of these conceptualisations is the stranger which is formulated by German sociologist Georg Simmel. In Simmel's formal sociology, the stranger as a person who becomes a member of a social group later than others is a social type whose identity is defined by the group. Conceptualised in a methodological context by Simmel, the stranger is used by Simmel himself and the followers of him (especially Zygmunt Bauman) in a negative meaning for criticism to modernity and meant to be the human groups such as religious and ethnic minorities which have a historical bond with societies they are located in. This study claims that the stranger typology has just begun to form in the case of refugee population. In this purpose, it is examined which ways the stranger concept is handled in theoretical and empirical studies and discussed applicability of the term to the refugee problem.

Keywords: Social Acceptance, Refugee Problem, Georg Simmel, Zygmunt Bauman, The Stranger.

Özet

Ortadoğu ülkelerinde yaşanan çatışmalar, büyük nüfus kitlelerinin yer değiştirmesine yol açmıştır. Bu durumun en gözle görülür örneği, Suriye'deki iç savaştan kaçan milyonlarca insanın, başta Türkiye olmak üzere diğer ülkelere sığınmasıdır. Böylesi büyük nüfusların uluslararası göçün öznesi haline gelmesi, oldukça yeni bir durum olmakla beraber, sosyolojik anlamda ev sahibi ülkeler için toplumsal kabul sorunlarının gündeme gelmesine neden olmuştur. Türkiye'de Suriyeli sığınmacı nüfusun yerli nüfusla bütünleşme durumu hakkında yapılan sosyolojik çalışmalar, söz konusu duruma ilişkin farklı kavramsallaştırmalara başvurmuştur. Bu doğrultuda başvuru yapılan yaklaşımlardan biri, Alman sosyolog Georg Simmel tarafından formüle edilen yabancıdır. Toplumsal bir gruba sonradan dahil olan kimse olarak yabancı, Simmel'in biçimsel sosyolojisinde, kimliği grup tarafından tayin edilen bir toplumsal tiptir. Simmel tarafından metodolojik anlamda ortaya atılan yabancı, yine Simmel'in kendisi ve onu izleyen yazarlar (özellikle Zygmunt Bauman) tarafından, modernite eleştirisi bağlamında olumsuz bir anlamda ve (etnik ve dini azınlıklar gibi) içinde buldukları toplumla tarihsel bir bağa sahip insan gruplarını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu çalışmada, sığınmacı nüfus için yabancı tipolojisinin henüz oluşmadığı ileri sürülmektedir. Bu amaçla, sığınmacı sorununa yönelik teorik ve ampirik literatürde yabancı kavramının kullanımlarına değinilerek, kavramın sığınmacı sorununa uygulanabilirliği tartışmaya açılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Kabul, Sığınmacı Sorunu, Georg Simmel, Zygmunt Bauman, Yabancı.

¹ Bu çalışma, 18-20 Mayıs 2017 tarihleri arasında Alanya Alaeddin Keykubat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji ABD, halilcakir@mersin.edu.tr

GİRİŞ

2000'li yılların ilk on yılı, toplumsal hareketler anlamında oldukça hareketli geçmiştir. Elbette bu hareketli dönem, Doğu'da ve Batı'da farklı yollardan deneyimlenmiştir. Batı ülkelerinde küreselleşme olgusunun eleştirilmeye başlaması, karşı-küreselleşme hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bilindiği gibi küreselleşmenin en vahim sonuçları ekonomi alanında görülmeye başlamış, zengin-yoksul arasındaki uçurum Batı ülkelerinde de net bir biçimde görülmeye başlamıştır. Fakat bu uçurum karşısında dile getirilen itiraz, gündelik eylemler biçiminde kendini gösterirken, siyasal anlamda büyük bir sarsıntı yaratmamıştır. Diğer yandan Doğu'da küreselleşmenin etkisi, ekonomik olduğu kadar siyasal olarak da kendini göstermeye başlamıştır. Ortadoğu ülkelerinde giderek yükselen baskıcı rejimler, yönetenler ile halk arasındaki gerilimin artmasına neden olmuştur. Bu gerilimin ilk belirtileri, Batı'dakileri andıran, büyük meydanlarda gerçekleşen, teknolojik gelişmeleri de fırsata çeviren protesto eylemleri olmuştur. Bu ülkelerde ortaya çıkan sonuç, Batı'da olduğunun tam aksine, iç savaşların patlak vermesidir. Tunus'ta başlayan, Libya'ya sıçrayan, ardından hızlıca yayılan iç savaşlardan kazançlı çıkan, bu bölgelerde faaliyet gösteren terör örgütleri olmuş ve bunun sonucunda milyonlarca insan şiddetten kaçarak ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin güneydeki sınır komşusu Suriye'de iç savaşın ortaya çıkmasıyla, yüksek yoğunluklu göç sorunu, Türkiye'nin de temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Suriye'de yaşanan çatışmalardan kaçan nüfuslar, bölge ülkelerine, özellikle de Türkiye'ye yönelmiştir. Batılı ülkeler, yaşananlara seyirci kalmakla ve maddi yardımlar ile oldukça küçük çaplı ve yalnızca nitelikli insanları kapsayan bir sığınmacı kabulüyle yetinmiştir. Durum böyle iken, Türkiye ve büyük çaplı nüfusları kabul eden ülkelerde yerleşik nüfus ile sığınmacı nüfus arasında bir uyum sorunu kendini göstermiştir. Bazıları medyaya yansıyan bu gerilimler, kimi zaman can kayıplarına varan bilançolar ortaya çıkarmıştır.

Özelde göç alan ülkelerin, genelde dünya ülkelerinin tamamının sorunu haline gelen bu durum karşısında sosyolojinin imkanları, toplumsal kabul ve uyum kavramlarına duyulan ihtiyacın yeniden kavramsallaştırılmasını gerektirir. Burada kılavuz olarak ele alınan bir yaklaşım, Alman sosyolog Georg Simmel'in toplumsal etkileşim kalıplarını teorileştirmeyi hedeflediği biçimsel sosyolojisinin kavramlarından biri olan *yabancı*dır. Simmel'in mikro sosyolojisinde toplumsal bir gruba sonradan dahil olan ve kimliği toplumsal grup tarafından tayin edilen kişi olarak formüle edilen yabancı, Simmel'i takip eden yazarlar tarafından, dini ve etnik azınlıklar gibi, içinde buldukları toplumda tarihsel bir varlık gösteren büyük toplumsal gruplara uyarlanmıştır. Türkiye'de sığınmacı sorununu ele alan sosyolojik çalışmalarda da yabancı kavramı, çeşitli biçimlerde zikredilmeye başlamıştır. Bu çalışmada vurgulanacağı gibi, yabancı kavramının sığınmacı sorununa olduğu gibi uygulanması, teorik anlamda sorunlu noktalar ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın amacı, Simmel'in formüle ettiği biçimiyle yabancı kavramının, sığınmacı sorununa yönelik çalışmalarda ele alınmasının yarattığı sorunlu noktalara işaret etmektir. Böylece hem güncel bir sorunun bilimsel olarak ele alınmasına katkı sağlamak hem de klasik sosyolojiye ait bir kavramın güncel toplumsal sorunlara işevuruk olarak uyarlanmasının olanaklarını tartışmak hedeflenmektedir.

Sosyolojik Bir Problem Olarak Sığınmacı Sorunu

Sosyolojik çalışmalarda sığınmacı sorunuyla nasıl başa çıkıldığını tartışabilmek için, ilkin sığınmacı nüfusların varlığının sosyolojik bir sorun olarak ortaya çıkışının koşullarına bakmak gerekir. Birleşmiş Milletlerin, Avrupa Birliği'nin ve Türkiye Göç İdaresi'nin hâlihazırdaki istatistiklerine baktığımızda, zaten büyük bir mülteci nüfusun dünya üzerinde dolaşımında olduğunu görüyoruz. Dahası, gelişmiş batı ülkeleri için göçmen sorunu uzun zamandır ekonomi alanında kendini gösteren bir

sorun başlıdır. Sığınmacı sorununun sosyolojik anlamda yeniliğini anlayabilmek için göçlerin tarihsel ve kültürel arka planına sosyolojik olarak göz atarak günümüzdeki durumun ayırt edici özelliklerini tespit etmek gerekiyor.

Öncelikle tarihsel olarak dünya zenginliğinin modern dönemle birlikte Batı'da toplanması, sömürgecilik faaliyetleri ve Batı'nın kendi içinde birlik arayışlarına (Uygar Batı ve diğer barbarlar, Hristiyan Batı ve kâfir barbarlar ya da her ikisi birlikte) girmesi sayesinde gerçekleşmiştir. Dünyanın zenginliğini ve bilgisini ustaca yapılandıran Batı, medeniyetin beşiği olarak kendini göstermektedir. Toplumsal gelişme için dünya toplumlarının Batı'yı izlemesi gerektiği düşüncesi, önemli bir tarihsel-politik çerçevedir. Diğer yandan bu durum Batı'nın, modern-olmayanları kendinden uzakta tutmasını gerektirdiği için, yine Batı'nın modernliğini kendi kültürel kalıplarını eğip bükerek yakalama olarak bilinen Batı-dışı modernlik kavramı, böylesi bir politik ihtiyaçtan kaynaklanır. Bu anlamda Batı'ya yönelen nüfusların motivasyonu, yalnızca zenginlik değil, aynı zamanda Batı'ya rağmen uygarlıktır da (Said, 2013).

Diğer yandan ekonomi alanında gelişmiş ülkelerin 1970'lerdeki krizi, üretimde yeni Bu arayışların en kapsamlı çözümü, 2000'lerin başında adı konulan küreselleşme olgusudur (Castells, 2008). Küreselleşme adı altında toplanan bu gelişmelerin, beklendik ve beklenmedik iki sonucunu ayırt etmek gerekir. Beklendik sonuç, Batı uygarlığının dünyanın her yerine her boyutta yayılmasıdır ki bugün bunun gerçekleştiği gün gibi ortadadır. Buraya kadar her şey, yerli yerindedir. Esas sorun, beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan sonuçlarda kendini gösterir.

Küreselleşme, Batıda dolaysız yaşanabilecek bir zenginliğin ve refahın, Batı-dışında temsili olarak, belki de gösteri olarak yaşanabileceği ihtimali karşısında teoriye sadık kalır. Bunun bir sonucu, yoksul ülkelere zengin ülkelere doğru gerçekleşen emek göçü dalgasıdır (Hardt ve Negri, 2001). Hollywood filmlerine ve dizilerine dekor olarak dâhil edilen Asyalı taksi şoförleri, Latin Amerikalı bahçıvanlar, Pakistanlı benzin pompacıları, giderek artan mülteci nüfusa dair yerleşik bakışı da ortaya koyar. Guy Standing, marjinal sektörlerde çalışan bu nüfusu prekarya (precarariat)³ kavramı içinde ele alır. Prekarya kavramı, beyaz yakalı ya da mavi yakalı olmasına bakılmaksızın geçici ve güvencesiz çalışma şartlarında hayatlarını sürdürmeye çalışan insanları tanımlar ve bu insanlar içinde yasal ya da yasa-dışı göçmenler büyük bir çoğunluğu oluşturur (Standing, 2011: 93-94).

Her ne kadar azımsanamayacak bir insan nüfusundan bahsedilse de, bu tür bir göç, kısmen önlenilebilen, kısmen görmezden gelinebilen bir duruma işaret eder. Mülteci olarak bilinen bu nüfusların zengin ülkelere gözle görülür biçimde artması, uzun bir zaman diliminde gerçekleşir ve yerleşik toplumsal yapıda belirgin bir değişime neden olmaz. Ortadoğu ülkelerinde yaşanan büyük çaplı yıkımlar, bu durumu değiştirmiştir. Artık göçün öznesi, çeşitli ülkelere gelen çeşitli kültürlere mensup kimseler değil, benzer kültürel gruplardan milyonlarla ifade edilen nüfuslardır.

Çok büyük miktarda insan kitlesinin yer değiştirmesi, tarihsel anlamda olduğu kadar ekonomik ve kültürel anlamda da yeni bir durumdur. Suriye'de yaşanan ve hala devam eden çatışmaların yerinden ettiği milyonlar, bugün dünyanın çeşitli yerlerinde sığınmacı statüsünde yaşamaktadır. Türkiye'de bu durum, çok daha gözle görülür bir hal almıştır. 2011 yılının Nisan ayında Suriye'de çatışmaların şiddetlenmesini takiben Türkiye topraklarına yönelen Suriyeli sığınmacılar, 1951 tarihli *Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Antlaşması* kapsamında ve 11 Nisan 2013 tarihinde yasalaşan 6458 sayılı *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* kapsamında

³ Prekarya, güvencesiz anlamına gelen precarious ve proletariat kavramlarının birleşiminden oluşmaktadır. Bkz. Standing (2011).

değerlendirilerek ülkemize kabul edilmiştir. Diğer yandan, Suriyeli sığınmacıların sayısının çok büyük miktarlarda olması ve bu durumun bir ilk olması nedeniyle, 22 Ekim 2014 tarihinde 29153 sayılı “Geçici Koruma Yönetmeliği” yayımlanarak Suriyeliler *geçici koruma* altına alınmıştır (T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017: 75). Yine İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün sağladığı istatistiklere göre, 13 Temmuz 2017 tarihi itibarıyla Türkiye’de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sığınmacıların sayısı, 3.088.061 kişidir (T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 18.07.2017).

Suriye iç savaşının nüfus hareketleri açısından yarattığı sonuçlar, pek çok açıdan ilktir ve sosyoloji literatürü açısından halihazırdaki kavramsal açıklamalar ile pek uyuşmamaktadır. Bu anlamda yapılan çalışmalar, yasal mevzuatlar ve kurumsal düzenlemeler etrafında Suriyeli sığınmacıları tanımlamaktadır. Diğer yandan “yabancı” kavramı da bu çalışmalarda sıklıkla göze çarpan sosyolojik kavramlardan biridir. Burada yabancı kavramının kavramsal ve teorik arka planının ele alınması, Suriyeli sığınmacılara yönelik çalışmaların değerlendirilmesi açısından önemli görülmektedir.

Bir Toplumsal Tip Olarak Yabancı

Yabancı kavramı, sosyolojik çalışmalarda sıklıkla öteki ile ilişkileri bağlamında ele alınır ve görece yeni çalışmalarda- mültecilik, kültürel çatışmalar, cinsiyet eşitsizlikleri ve ırkçılık- kullanılan bir kavramdır. Farklı yazarlar tarafından, çeşitli biçimlerde kullanılmış olsa da kavramın sosyolojik temelini Alman sosyolog Georg Simmel ortaya koymuştur (Karakayali, 2006: 313).

Klasik sosyolojide bireylerin birbirleriyle ve gruplarla ilişkileri, sıklıkla mikro sosyoloji ve grup sosyolojisi bağlamında ele alınır ve bu ele almada ölçüt alınan, iki özne arasındaki ilişkinin seyridir. Bu anlamda birey-birey ya da birey-grup ilişkisinde tarafların kendisi, doğrudan araştırma konusuna dahil edilmez. Sosyolojinin bilim kimliği olgunlaşırken, bireyin kendisini araştırmak diğer disiplinlere bırakılmıştır. Diğer yandan, birey eylemine odaklanan sosyolojik yaklaşımlar, Alman sosyolojisinde ortaya çıkmaya başlamış ve bu durum, Alman sosyal bilimlerinin Fransız pozitivismine karşı çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Toplum, bireylerin toplamından ibaret gören Alman sosyal bilimleri, toplumsal ve tarihsel değişimde aktörlerin rolünü ön plana çıkarmıştır (Swingewood, 1998: 160-161). Sosyolojide bu eğilimi doğrudan yansıtan isim, Georg Simmel olmuştur. Georg Simmel, döneminin düşünce akımlarını reddederek, topluma, etkileşim aracılığıyla bir arada bulunan insanların oluşturduğu ağ olarak yaklaşmıştır. Onun için sosyolojinin ayırt edici çalışma alanı, insan etkileşimlerinin özgül biçimleri ve karakteristikleri ile gruba katılımı belirlenen “toplumlaşma” ilkesidir. Bu anlamda Simmel’in sosyolojisi, literatürde ayrı bir yere sahiptir ve her ne kadar birey odaklı görünse de onun odaklandığı nokta, tek tek bireylerin etkileşimlerinin biçimleridir (a.g.e.: 169). Biçimsel sosyolojinin temeli de budur: “Biçimsel sosyoloji, biçimi insan toplumlaşmasının içeriğinin heterojenliğinden izole eder. Kişiler arası spesifik ilişkilere yol açan çıkar ve amaçlar her ne kadar çeşitli olsa da, bu çıkar ve amaçların içinde gerçekleştiği etkileşimlerin toplumsal biçimlerinin benzer olabileceğini göstermeye çalışır.” (Coser, 2015: 170).

Simmel’in biçimsel sosyolojisindeki temel biçimler, toplumsal gerçeklik içinde toplumlaşma ilkesini yerine getirir. Toplumlaşma her zaman uyum ve çatışmayı, cazibe ve tiksintiyi, aşk ve nefreti içerir. O, insan ilişkilerini müphemlik tarafından karakterize edilmiş olarak gördü; özellikle mahrem ilişkiler içinde bağlanmış olanlar, birbirleri için yalnızca olumlu duygular için değil, ancak olumsuz duygular için de sığınak gibidirler. Bu anlamda Simmel’in sosyolojisi, Weber’in bilinemezci pozitivismine benzer. Toplumsal gerçeklik içinde gerçekleşen etkileşim biçimleri, diyalektik bir biçimde zıt kutupları kaynaştırarak etkileşimin saf tiplerini meydana getirir.

Simmel'in yabancı kavramına yaklaşabilmek için ele alınması gereken diğer bir nokta, etkileşimi çerçeveleyen yapısal belirleyiciler içinde sayısal öğelerdir. Etkileşime giren insan sayısına göre Simmel, ikili ve üçlü grup arasında ayırım yapar. İkili grup, bireylerin gruba organik katılımını gerektirdiği anlamda toplumsal etkileşimin en küçük birimidir. Burada grup üyeleri arasında bir kademelendirme yapılması mümkün değildir. Normlar, dolaysız olarak belirlenir ve üyelerin katılımı, grubun varlığı için şarttır. Ancak bu ikili gruba üçüncü bir kişi katılımında, grup yeni gelen kişiye kendi işleyiş kurallarını dayatabilir. Böylece üçlü grup, kendi varlığının devamı için üyeleri üzerinde yaptırım uygulayabilen en basit yapıdır (Cosser, 2015: 175). Grubu oluşturan iki kişinin aksine, üçüncü kişi diğer kişiler tarafından belirlendiği için grup dinamiği açısından niteliksel bir değişime yol açar. Bu kişi, diğerleriyle etkileşiminin alacağı özgül biçime göre tanımlanabilir.

Yabancı, Simmel'in grubun sayısal büyüklüğünün etkileşim biçiminde yarattığı farklılığın bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Yabancı, yerleşik normlara sahip bir toplumsal gruba dâhil olan ve grubun üyeleri tarafından "sonradan gelen" olarak görülen kişidir. "Yabancı, grubun kendisinin bir unsurudur, tıpkı yoksullar ve muhtelif 'iç düşmanlar' gibi- gruba mensubiyeti hem onun dışında olmayı hem de onunla karşı karşıya gelmeyi içeren bir unsur." (Simmel, 2009: 149).

Simmel, biri olumlu diğeri olumsuz olmak üzere iki tür "yabancı" tanımı yapar. İlki, toplumsal grupla ilişkisi ticari ilişkiler gibi pragmatik bir temele dayanan ya da doğrudan kişiler arası birincil ilişkilerde ortaya çıkan yabancıdır. Bu yabancının konumu, onu grubun tarafsız bir gözlemcisi olarak, dahası grubun sorunlarıyla ilgisi olmayan birisi olarak atadığından, her ne kadar eylemlerini kısıtlayan bir toplumsal denetimin etki alanına dahil olsa da, onun sosyal-psikolojik anlamda grupla bütünleşmesini hızlandıran avantajları beraberinde getirir. Simmel'e göre bu koşullarda yabancıya iki seçenek verilir: Ya grubun sorunlarının çözümü için bir hakem vazifesini üstlenerek grubun güvenini kazanacak ve böylece grup içinde bir konum elde edebilecek ya da grubun sorunlarından kaynaklanan çatışmaları grubu parçalamak için kullanacak ve böylece grubu kendi menfaatlerini gerçekleştirecek biçimde yönlendirebilecektir (Simmel, 2009: 151). Bir köy arazisinde inşa etmek istediği tesisle ilgili köylülerin direnişiyle karşılaşan bir iş adamının, yoksul köylüleri yüksek ücret vaadiyle ikna ederek, köylüler arasında çıkar çatışması yaratması gibi, gruba dışarıdan bakan biri için grubun sorunları, yabancı için bir tutunma noktası olarak hizmet edebilir. Yine de Simmel'e göre, bu abartılı bir iddiadır: "Pratik açıdan da teorik açıdan da daha özgür olandır yabancı: durumları daha az önyargıyla inceler; daha genel ve daha nesnel standartlarla değerlendirir ve eylemlerini gerçekleştirirken eli kolu adetler, dini kaygılar veya önceki emsallerle bağlanmaz." (a.g.e.: 151).

Diğer yandan, olumsuz olan yabancılık ilişkisi, doğrudan sosyolojik olarak ortaya çıkar. Yabancı, her ne kadar, dahil olduğu grupla faydaya dayanan, geçici bir ilişki kurabilse de, onun toplumsal konumu, grupla organik bir bağa sahip olmamasından kaynaklanır: "Yani, insan yabancıyla sadece belli, daha *genel* nitelikleri paylaşırken, organik bir bağ olan kişilerle ilişkisi tam da onları salt genel olandan ayıran özgül özelliklerin benzerliğine dayanır." (Simmel, 2009: 152) (vurgular özgün metne ait). Yakın arkadaşlardan oluşan bir gruba katılan kişi, üzerinden uzun bir zaman geçse de, grubun başından beri paylaştığı ortak zaman ve deneyimden yoksun olduğu için, yabancı olarak kalmaya devam eder. Bu durum, yalnızca kişiler arası ilişkilerde değil, bütünlüklü bir toplumsal grupta, ülke, ulus, dini topluluk içindeki yabancı için ortaya çıktığında da yabancı, bir kişiyi değil, bir toplumsal tipolojiyi ifade eder: "Bir ülkenin, şehrin, ırkın vb. yabancısı için vurgulanan şey,..., bireysel bir şey değil, kökeninin yabancı oluşudur ki bu da başka birçok yabancıyla paylaştığı ya da paylaşabileceği bir niteliktir. Bu nedenle yabancılar aslında birey olarak değil belli bir tipte yabancılar olarak algılanırlar. Uzaklıkları da en az yakınlıkları kadar geneldir." (a.g.e.: 153).

Simmel, yabancı tipolojisini, grubun büyüklüğü ya da yabancıların farklı gruplarda alacağı yeni biçimler gibi unsurları hesaba katmaksızın metodolojik olarak ortaya koymuştur (Karakayali, 2006: 314). Gruba fiziksel olarak yakın olan fakat toplumsal olarak uzak olan bir kişi olarak formüle edilen yabancı, büyük toplumsal gruplarda da ortaya çıkabilen ve bu anlamda yalnızca mikro sosyolojiye ait olmayan bir kavramdır. Coser (2016: 171)'a göre, Simmel'in bu "biçimci" anlayışı, yabancı ve diğer toplumsal tiplerin somut fenomenlere yaklaşmak için metodolojik olarak ölçü görevi görmesini sağlayabilir.

1908'de Simmel tarafından ortaya konan *Yabancı*, daha sonraları Wood (1934) ve Alfred Schuetz (1944) tarafından sosyal-psikolojik anlamda ele alınmış ve geliştirilmiştir. Wood (1934: 44), yabancıyı grupla ilişkisi sürekli olsun olmasın, herhangi bir grupla ilk defa yüz yüze gelen kişi olarak tanımlarken, yabancılık ilişkisini yaratan şeyin, Simmel'in yakınlık-uzaklık ikilemi değil, ilk karşılaşmada yabancıların grup üyeleri tarafından tanımlanamaması olduğunu vurgular (Levine & Carter & Gorman, 1976: 830-831). Schuetz (1944: 500) ise sosyologların, grup ilişkilerinde aktörlerin sosyal-psikolojik durumlarını hesaba katmadığı eleştirisinden hareketle yabancılık ilişkisine yabancıların perspektifinden yaklaşır ve yabancıların, dahil olduğu grubun ortak geçmişini paylaşmadığı için, Simmel'in yorumuna benzer bir şekilde, grupla etkileşimi devam etse de onun grubun bakış açısından "tarihsiz bir adam" olarak görüldüğünü belirtir (a.g.e.: 502).

Yukarıda görüldüğü üzere, Simmel'in yabancıları, toplumsal grubun dışında kabul edilen kişilere grubun bakış açısıyla yaklaşır, başka bir deyişle yabancıların kimliği, yalnızca ve yalnızca grubun onu yabancı olarak tanımlamasından ileri gelir. Burada yabancıların, sosyal-psikolojik durumu göz ardı edilmiştir. Wood ve Schuetz'in yabancı tanımlarında ise, yabancıların toplumsal olarak inşa edilmesi göz ardı edilerek yabancı olan kişinin sosyal-psikolojik durumuna vurgu yapılmıştır. Zygmunt Bauman'ın yabancılığa yaklaşımı ise, kendi post-modern bakış açısının gereği olarak, hem toplumsal grubun yabancıyı inşa edişini hem de yabancıların yabancı olmaktan kaynaklanan duygu durumunu hesaba katar. *Modernlik ve Müphemlik* (1991) adlı çalışmasında modernliğin, toplumsal dünyayı düzenleme ödeviyle ortaya çıktığını belirten Bauman, düzenlemenin, sınıflandırmayı ve modernliğe ait olan ve olmayan şeylerin belirlenmesini içerdiğini söyler. Ona göre, müphem (belirsiz) olan her şey, modernliğe karşı bir tehdit olarak kurgulanır. Yabancı da, (dost mu düşman mı olduğuna karar verilemediği için) bunlardan biridir:

Karar verilemezlerin hepsi ne-o/ne-de-su'dur. Yani bunlar, ya-su/ya-da-bu'nun aleyhinedir. Eksik belirlenimleri bunların gücüdür. Çünkü bunlar hiçbir şeydirler ve her şey olabilirler. Karşıtlığın düzenleyici gücünü, dolayısıyla da karşıtlık anlaticılarının düzenleyici güçlerini yok ederler. Karşıtlıklar bilgiyi ve eylemi mümkün kılar; karar verilemezler ise bunları felç eder. Karar verilemezler, karşıtlıkların en yaşamsalının bile yapaylığını, narinliğini ve sahteliğini acımadan inşa eder. Dışarıyı içeriye getirir ve düzenin rahatını kaosun kuşkusu ile zehirler. (Bauman, 2003: 78).

Bauman'a göre, modernliğin müphemlikle mücadelesi, modern-öncesi dönemle kıyaslandığında çok daha çetin bir mücadeledir. Çünkü Bauman, Simmel'in modernite eleştirisini izleyerek, fiziksel mekanla toplumsal ilişkilerin iç içe geçtiği ve insanların aynı anda çok sayıda toplumsal gruba üye olabildiği bir etkileşim çerçevesinde yabancılığın geri alınamaz bir biçimde kurulduğunu belirtir (Bauman, 2003: 86). Diğer yandan yabancılığı (olası) dahil etme çabalarının tümü, yabancıların farklılığını vurguladığı için onun yabancılığını yeniden pekiştirir. Böylece, yabancıların varlığı, toplum için yok edilmesi gereken bir leke olarak ortaya çıkarken, yabancıların kendisi için varoluşsal bir soruna dönüşür. Bu tür bir yabancı okuması, örneğin, Giddens

(2010: 76-77)'in modernliğin kamusal yabancılarına çeşitli günlük yaşam stratejileriyle yer veren eleştirel modernlik okumasında olduğu gibi bir bağlamda ele alınamaz. Başka bir deyişle, Bauman'ın yaklaşımı, her ne kadar sosyolojik içerimleri bulunsa da, ampirik olarak değil, tarihsel olarak sınıanabilir bir yabancı okumasıdır.

Modernlik çerçevesi içinde ele alınan yabancı için Bauman'ın izlediği yol, yabancılığın toplumsal inşasının tarihsel arka planına bakarken, diğer yandan yabancının böyle bir toplumsallık karşısında kendini nasıl konumlandırabildiğini sorgulamaktır. Bauman'a göre, yabancılık durumunu çözmek, yabancının kendine verilen bir görevdir. Daha açık bir deyişle, yabancı olarak ilan edilen kişinin, içinde yer aldığı topluma herhangi bir tehdit teşkil etmediğini göstermek için çabalaması gerekir. Ama yabancının kendi koşullarını belirlemeye muktedir olmaması nedeniyle, yabancılığın çözümsüzlüğü de yine yabancının omuzlarına yüklenir: "Onun, halinden memnun olma ve kendini unutmaya lüksü yoktur. Onun varlığı saydam değil mattır. Yabancı olmak, onun kendi sorunudur." (Bauman, 2003: 103).

Göçmen Ya da Sığınmacı: Yabancı İçin Metodolojik Sapsmalar

Yabancı kavramını, sığınmacı sorununa yaklaşmak için ele alan ampirik çalışmalar, yabancılığı, yabancının yeni gelen olması üzerinden temellendirmektedir. Diğer yandan, çalışmalarda yabancılığın çoğunlukla olumsuz anlamına gönderme yapılmaktadır. Bu çalışmaların bazılarında değinmek burada, çalışmanın amacı için önemli görülmektedir. Altunkaynak (2016: 493-495), göç çalışmalarında sıkça kullanıldığını belirttiği yabancı kavramını, Simmel'in "bugün gelen fakat yarın kalacak olan" tanımlamasından yola çıkarak sığınmacı sorunuyla ilişkilendirir. Göker ve Keskin (2015: 232) ise, Suriyeli mültecilerin yazılı basında temsiline yönelik çalışmalarında, yabancının olumsuz anlamına gönderme yaparak, Simmel'in *yabancısını* toplumsal dışlamaya ilişkin tartışmalarını desteklemek amacıyla kullanmaktadır. Özer, Komşuoğlu ve Ateşok (2016: 80-81) ise, yabancılığı doğrudan modernite ve küreselleşme eleştirisi üzerinden ele alan yazarlara (ve özellikle Bauman'a) gönderme yapmaktadırlar. Ünal (2014) ise, bu çalışmanın konusuyla paralellik taşıyan çalışmasının sonuç bölümünde, Türkiye'de sığınmacı nüfusa yönelik olumsuz tutumların tespitinden hareketle Bauman'ın yabancılık yaklaşımına yer vermektedir. Sözü edilen çalışmalardan da hareketle söylenebilir ki, yabancılık olgusu, modernite ile birlikte toplumsal kategorizasyonun araçlarından biri haline gelmiştir; ancak bu çalışmada da vurgulandığı gibi, güncel sığınmacı sorunu, küreselleşme ile ortaya çıkan mülteci nüfus sorununu aşan oldukça yeni bir bağlam meydana getirmektedir. Diğer yandan, küreselleşmenin sonuçlarından biri olan mülteci nüfus sorunu, post-modern pek çok yazar tarafından ele alınmakla birlikte, bunların büyük bir kısmı kurumsal düzenlemelerin imkansızlığı düşüncesinden hareketle, mülteci nüfuslara toplumsal hareketler bağlamında "toplumsal değişme gücü" atfetmeye çabalamaktadır.⁴

⁴ Bu husus, toplumsal hareketlerde bir çıkış noktası olarak uzun zamandır tartışılmaktadır. Bu çalışmanın amacını aşmakla birlikte, anlam ayrımlarına ulaşmak amacıyla bazı örnekler verilebilir. özellikle siyaset teorisyenleri Michel Hardt ve Antonio Negri, mülteci nüfusları, *Çokluk* adını verdikleri ve post-modern siyasetin yeni aktörü olarak gördükleri yeni sınıf tanımları içinde ele almaktadır. Bkz. Hardt, M. ve Negri, A. (2004). *Çokluk. İmparatorluk çağında savaş ve demokrasi*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı yayınları. Diğer yandan Hardt ve Negri'nin Çokluk tanımına da ilham veren diğer bir yaklaşım, Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin şizo-analiz adını verdikleri siyaset felsefesi yaklaşımıdır. Deleuze ve Guattari, yersiz-yurtsuzluk düşüncesini vurgulamak için göçmen-göçebe ayırımına başvurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Deleuze, G. ve Guattari, F. (1988). *Kapitalizm ve şizofreni 1 göçebebilimi incelemesi: Savaş makinası*. (Çev. A. Akay). İstanbul: Bağlam Yayınları. (Özgün çalışma 1980).

Yabancı kavramı, her şeyden önce Simmel ve Bauman tarafından kapsamlı bir modernlik eleştirisi etrafında; Wood ve Schuetz tarafından ise doğrudan sosyal-psikolojik bir bağlamda ele alınmıştır. Simmel için yabancıların varlığı, modernliğin sağladığı yoğun fiziksel yakınlık tarafından tayin edilir. Modern toplum, Simmel'e göre, insanların mekânsal olarak çok yakınlaştığı, toplumsal bağların çeşitliliği açısından da oldukça farklı "toplumsal çevre"lere üye olduğu bir etkileşim çerçevesi meydana getirir. Farklı toplumsal çevrelere üyelik, insanların bu çevrelerle bağlarının zayıflaması anlamına gelir ve bireyler kendilerini suni bir özgürlük hissiyle baş başa bulur. Toplumsal gruplar karşısında bireylerin durumu böyleyken, toplumsal gruplar açısından önemli olan, grubu bir arada tutan etkileşim kalıplarının korunmasına çabalamak olacaktır. Etkileşim kalıplarının geliştirilmesi, daha sonraları bu toplumsal grupların (bu, küçük bir arkadaş grubu ya da bütünlüklü bir dinsel cemaat ya da bütün bir toplum olabilir) grup farkındalığının temeli olur ve modern toplum, böyle irili ufaklı toplumsal grupların toplamından müteşekkildir. Görülüyor ki, yabancı, Simmel'in sosyolojisinde, onun modern toplum anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkar ve etkileşim biçimlerinin kombinasyonundan oluşur. Simmel (2009: 149), yabancı ile birlikte, yoksul, cimri ve savurgan, maceracı, soylu gibi farklı toplumsal tiyolojiler geliştirerek etkileşim kalıpları içinde ortaya çıkan insan tiplerini belirlemeye çalışır. Başka bir anlatımla, Simmel'in yabancı, neredeyse metodolojik olarak geliştirilmiş, Weber'in ideal tiplerine benzer saf olmayan toplumsal tiplerdir. Daha önce de belirtildiği gibi, Simmel'in yabancı gibi toplumsal tiplerin insanların toplumsal etkileşim içindeki koşullarını ölçmek için bir ölçek görevi görebileceğini, Coser ileri sürmüştü (Coser, 2016: 171). Farklı toplumsal gruplara uygulanabilmekle birlikte, Simmel'in, yabancı tiyolojisi için verdiği örnekler, oldukça tarihsel ve metodolojik kalır. Türkiye'de sığınmacı nüfusun bulunma süresi ise, bu nüfusu yabancı kavramıyla ifade etmeyi sosyolojik olarak imkansız kılmaktadır. Yapılan çalışmaların gösterdiği gibi, sığınmacı sorununun toplumsal olgunluğa ulaşması henüz gerçekleşmemiştir. Yabancı kavramı, önceki bölümde ele alındığı gibi, yabancıya yönelik sistemli bir grup farkındalığını gerektirmektedir. Bu anlamda sığınmacı sorununun bir yabancılık sorununa dönüşüp dönüşmeyeceğini tespit edebilmek için zaman ölçütü henüz oluşmamıştır.

İkinci olarak, Simmel'in bir olasılık olarak kısmen ele aldığı, Bauman'ın ise yaklaşımının tamamına hâkim olan "ötekilik" vurgusu, Türkiye'de sığınmacı sorununu ele alan çalışmalarda tespit edilemeyen bir noktadır. Dahası, sığınmacı sorununu ele alan çalışmalarda, Simmel'den ziyade Bauman'ın yabancı yaklaşımına yer verilmektedir. Öte yandan, Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*'in henüz girişinde müphemlik sorununu, büyük oranda Holocaust ile ilgili yorumları etrafından şekillendirir (2003: 31-33). Modern bilimin, tarihin şiddet deneyimlerini meşrulaştırdığı en çarpıcı örneklerden biri olan Yahudi Soykırımını, Bauman'ın modernlik eleştirisinin çıkış noktasıdır: "Holocaust'un, bizim bilinen yüzüne böylesine hayran olduğumuz modern toplumun ancak diğer yüzünü açığa çıkarmış olmasından (kabul etmesek de) kuşkulunuz. Ve tabii iki yüzün tamamen ve olduğu gibi, aynı bedene bağlı olmasından da. Belki de en çok korktuğumuz, her iki yüzün de metal bir paranın iki yüzü gibi, diğeri olmadan var olamayacağıdır." (Bauman, 2007: 25). Bu anlamda Bauman'ın yabancı, Türkiye'de henüz ortaya çıkmaya başlamış bir toplumsal kabul sorununu olarak sığınmacı sorununa dair çalışmalarda kavramsal çerçeve olarak ele alınması, peşin-hükümlü bir yargı olacaktır Bauman'ın yabancıyla toplumsal etkileşimin kültürel çitler yoluyla sınırlandırılmasını vurguladığı türden bir dışlama pratiğinin, yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlardan biri olmadığına dikkat edilmelidir.

Türkiye'de sığınmacı sorununu ele alan çalışmaların, yukarıda ele alınan teorik uyumsuzluklarla karşı karşıya kalmasının nedenlerinden biri, çalışmacılar arasında

sığınmacı nüfusu ifade etme noktasında görüş ayrılıklarının bulunmasıdır. Suriyeli sığınmacılar, kurumsal olarak “geçici sığınmacı” statüsünde değerlendirilerek “yabancılar kanunu” kapsamında ele alınmaktadır (T. C. İç İşleri Bakanlığı, 2017). Söz konusu çalışmalarda ise sığınmacıların “mülteciler, göçmenler ya da sığınmacılar” olarak değerlendirildiği, bu tanımlamalardan yola çıkılarak sosyolojik “yabancı” tanımına ulaşıldığı ortaya çıkmaktadır (Altunkayak, 2016; Deniz, Ekinci ve Hülür, 2016; Göker ve Keskin, 2015; Karaman ve Nizam, 2016; Ünal, 2014; Tunç, 2015). Bu nedenle, sığınmacı sorununun ampirik olarak çalışılabilmesi için sunulan kavramsal çerçeve, sosyolojik konjonktürle uyumsuzdur. Elbette, sorunun sosyolojik bakımdan yeniliği, konuya ilişkin çalışmaların kavramsal ve kuramsal bir çerçeve ile sınırlanması sorununu beraberinde getirmektedir. Diğer yandan bu çalışmanın vurgusunun, metodolojik bir eleştiri düzeyinde kaldığı unutulmamalıdır. Ele alınan çalışmalarda görüldüğü gibi, yabancılık tipolojisi, doğrudan gözlemlenebilir olmamakla birlikte birtakım işaretleri ile birlikte oluşmaya başlamaktadır. Bu çalışmaların bulgularının, soruna ilişkin çözüm girişimleri için önemli veriler sağladığı düşünülmektedir.

SONUÇ

Sığınmacı sorunu, tüm dünyada etkili olan bir toplumsal kabul sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan ülkemiz, söz konusu toplumsal kabul sorunu ile en yakından yüzleşen ülkelerin başında gelmektedir. Göç literatürünün halihazırda sağlamış olduğu bilgilerin, sığınmacı sorununun sosyolojik olarak anlamak için yeterli olmadığı düşünülmektedir. Bunun temel nedeni, dünya üzerinde böylesi büyük bir nüfus hareketinin oldukça ender görülmesidir. Dolayısıyla konu ile ilgili olarak yapılan çalışmalar, önemli bir kavramsal ve teorik arka plan eksikliği ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, kurumsal düzenlemeler anlamında da geçerlidir. Nitekim, Suriyeli sığınmacıların yasal statülerine dair yazılı mevzuatta yeterli düzenleme bulunmadığı için, ilgili boşluğu giderecek yeni düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmiştir.

Türkiye’de sığınmacı sorununa ilişkin çalışmalar, yukarıda ele alınan eksikliklerin ışığında gerçekleşmektedir. Sığınmacı sorununu sosyolojik olarak kavramsallaştırmanın yollarından biri, bu çalışmada tartışıldığı gibi, Georg Simmel’in formüle ettiği yabancı kavramı ve kavramın Simmel-sonrası teorisyenler tarafından ele alınan türevleridir. Ancak kavramın Simmel ve sonraki yazarlar, özellikle Zygmunt Bauman tarafından çoğunlukla “ötekilik”, “dışlanma” ve “toplumsal ayrışma” anlamında kullanılması, henüz gelişmekte olan sığınmacı sorununu, yabancı kavramıyla ifade etmek konusunda temkinli olmayı gerektirmektedir. Diğer yandan sığınmacıların toplumsal uyumu konusunda yapılan çalışmaların, Türk halkının sığınmacılar konusunda olumsuz tutumlar gösterdiğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, kurumsal düzenlemeler için önemli bir veri olmakla birlikte, kendiliğinden bir yabancılık ilişkisini doğuracağı düşünülmemelidir.

KAYNAKLAR

- Altunkaynak, S. (2016). Intersecting lives in post-migration period: The Dynamics of relations between “host” women from Turkey and “guest” women from Syria. *Alternatif Politika*, 8 (3), 488-504. Retrieved June 20, 2017, from <http://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/24-Ekim-2016/4-selin-altunkaynak--intersecting-lives-in-post-migration-period.pdf>
- Bauman, Z. (2007). *Modernlik ve Holocaust*. (Çev. S. Sertabiboğlu). İstanbul: Versus Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür. Cilt 1: Ağ toplumunun yükselişi.* (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Coser, L. (2015). *Sosyolojik düşüncenin ustaları.* (Çev. H. Hülür, S. Toker ve İ. Mazman). Ankara: De Ki.
- Deniz, A. Ç., Ekinci, Y. ve Hülür, A. B. (2016). Suriyeli sığınmacıların karşılaştığı sosyal dışlanma mekanizmaları. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD)*, 14 (27), 17-40.20 Haziran 2017 tarihinde <http://sbard.org/pdf/sbard/027/027%20sbard.17-40.pdf> adresinden alınmıştır.
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin sonuçları.* (Çev. E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Göker, G. Ve Keskin, S. (2015). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 41, 229-256. 20 Haziran 2017 tarihinde <http://iletisimdergisi.gazi.edu.tr/site/index.php/IKAD/article/view/204/170> adresinden alınmıştır.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2001). *İmparatorluk.* (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Kahraman, F. ve Nizam, Ö. K. (2016). Mültecilik hallerini mekan üzerinden okumak: Gaziantep örneğinde Türkiyelilerin gözünden Suriyeli kent mültecileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (44), 20 Haziran 2017 tarihinde http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt9/sayi44_pdf/4sosyoloji_psikoloji_felsefe/kahraman_fatih.pdf adresinden alınmıştır.
- Karakayali, N. (2006). The Uses of the Stranger: Circulation, Arbitration, Secrecy, and Dirt. *Sociological Theory*, 24(4), 312-330. Retrieved June 20, 2017 from <http://www.jstor.org/stable/25046728>.
- Levine, D. N. & Carter, E. B. & Gorman, M. (1976). Simmel's influence on American sociology. *American Journal of Sociology*, 81(4). Retrieved from June 20, 2017, from <http://www.jstor.org/stable/2777598>.
- Özer, Y. Y., Komşuoğlu, A. ve Ateşok, Z. Ö. (2016). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (37), 76-110. 20 Haziran 2017 tarihinde http://www.asosjournal.com/Makaleler/913122809_a.pdf adresinden alınmıştır.
- Said, E. (2013). *Şarkiyatçılık.* (çev. B. Ülner). İstanbul: Metis yayınları.
- Schuetz, A. (1944). The Stranger: An essay in social psychology. *American Journal of Sociology*, 49(6), 499-507. Retrieved June 20, 2017, from <http://www.jstor.org/stable/2771547>.
- Sennett, R. (2014). *Yabancı. Sürgün üzerine iki deneme.* (Çev. T. Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür.* (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Standing, G. (2011). *Precariat: The new dangerous class.* London and New York: Bloomsburt Academic Publishing.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi.* (Çev. O. Akinhay). Ankara: Bilim Ve Sanat yayınları.
- T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017). *2016 Türkiye göç raporu.* 18 Temmuz 2017 tarihinde http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf adresinden alınmıştır.
- T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (18.07.2017). *Geçici koruma.* 18 Temmuz 2017 tarihinde http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik adresinden alınmıştır.
- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi*, 2 (2), 29-63. 20 Haziran

2017 tarihinde <http://tesamakademi.com/wp-content/uploads/2016/05/2-2015-2AyseSebnemTunc.pdf> adresinden alınmıştır.

- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin beklenmedik konukları: "Öteki" bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Zeitschrift Für die Welten der Türken / Journal of World of Turks*, 6 (3), 65-89. 20 Haziran 2017 tarihinde <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/view/643/643> adresinden alınmıştır.
- Wood, M. M. (1934). *The stranger: a study in social relationships*. New York: Columbia University Press; London: P. S. King & Son Ltd.